

M

SUPLEMENT
PËR LETËRSINË

LETËRATURA

ENIRD MALILE
dhe absurdi i njeriut
të zakonshëm

GANI MEHMETAJ
Janë disa vepra që do t'i
hiqja nga Antologjia e
letërsisë shqipe

BEN BLUSHI

Romancieri bestseller i Tranzicionit

Mbi 100 mijë kopje të shitura. Nga "Të jetosh në ishull" të "Parajsa Artificiale", rrugëtimi i një autori që ka trazuar ujërat e letërsisë shqiptare me sukses komercial, debat publik dhe romane që nuk lënë askënd indiferent

BEN BLUSHI, ROMANCIERI BESTSELLER I TRANZICIONIT

Mbi 100 mijë kopje të shitura. Nga "Të jetosh në ishull" te "Parajsa Artificiale", rrugëtimi i një autori që ka trazuar ujërat e letërsisë shqiptare me sukses komercial, debat publik dhe romane që nuk lënë askënd indiferent

Në fund të shekullit XIX, shtypi anglistfolës i propozoi lexuesit *bestseller*-in – një kategori praktike që do t'i orientonte ata në tregun e botimeve drejt librave më popullore.

Shitjet do të thonë kërkesë, kërkesa interese dhe interesi lexim, edhe pse jo gjithmonë doemos.

Një shekull e diçka më vonë, debati se librat më të shitur nuk janë garanci e një letërsie të mirë vazhdon, me ata që renditin nga secili kah pro-të dhe kundrat e tyre. Suksesi komercial – kur një titull, një veprë letrare arrin të shënojë rekorde shitjesh për një kohë të shkurtër – apo suksesi universal, ai që e shënon kulturalisht një shoqëri, edhe në disa breza?

Veprat e Ben Blushit janë diskutuar në të dyja frontet.

Injohur për veprimtarinë e tij gazetare-ske dhe politike, Ben Blushi iu propozua shqiptarëve në vitin 2008 si romancier.

Aspak vonë për një shkrimtar që, ndonëse ishte diplomuar në Letërsi nga Universiteti i Tiranës në fillim të viteve '90, ishte vetëm 39 vjeç kur botoi romanin e tij të parë.

Duke u kredhur thellë në histori – në shekujt XV-XVIII – duke prekur dhe sjellë në një dritë trilli krejt të re figura si Gjergj Kastrioti, Arianit Komneni e Ali Pashë Tepelena, shkrimtari i ri asokohe – i cili kishte mbajtur edhe detyra të rëndësishme si deputet në disa legjislatura apo edhe ministër i qeverive të majta – kishte prekur jo pa dashje një temë tepër sensitive.

Përmes trillit letrar të Ibrahimit, i cili konvertohet nga krishterimi në islam, romani bëhej një pasqyrë e konfliktit mes fesë, identitetit, pushtetit dhe mbijetesës.

Mbi identitetin e shqiptarëve, mes Perëndimit dhe Lindjes, mes krishterimit dhe islamit, kishin debatuar edhe pena të

njohura si Kadare e Rexhep Qosja, por romani i Blushit do të merrte tjetër jehonë. Debatu nuk e ndali librin të ishte edhe i shitur, madje aq sa të bëhej më i shituri në tregun e botimeve shqip atë vit e më tej.

Botuesja e "Toena"-s, Irena Toçi, kujton sesi e nisën botimin me 1.000 kopje fillimisht:

"... dhe arritëm të shtypnim 25.000 kopje gjithsej nga të dy formatet: ai me format klasik dhe ai xhepi", kujton Toçi. "Për ne ka qenë libri më i shitur për një periudhë kohore të shkurtër", shton botuesja, e cila në mesin e autorëve të kësaj shtëpie botuese ka edhe emra të njohur si shkrimtari Fatos Kongoli, i cili në një farë mënyre i dha formë asaj që e cilësojmë si 'letërsia e tranzicionit', duke qenë – pas Kadaresë – më i përkthyeri në frëngjisht dhe gjuhë të tjera, si edhe më i shituri.

"Pati kaq shumë interes, sepse nxiti një debat jashtëletrar që kishte të bënte me

mënyrën si Blushi kishte trajtuar për herë të parë dhe në mënyrë shumë të gjetur arsyet e mundshme të konvertimit të një pjese të shqiptarëve në fenë myslimane. Këndvështrimi i tij original nxiti një pjesë të mirë të intelektualëve të reflektonin dhe të shkruanin opinionet e tyre, sidomos mbi këtë çështje”, shton më tej botuesja, në arsyet që e bënë romanin *Të jetosh në ishull* dhe autorin e tij aq të shitur.

Debatet që erdhën pas botimit të librit u përmblohdën në një tjetër botim nga “Toena”, *Pro dhe Kundër Blushit*.

Të drejtat për ribotimin e romanit *Të jetosh në ishull* do t’i merrte shtëpia botuese universitare **UET PRESS**, duke shitur afro 6.000 kopje të tjera, që do ta çonin këtë libër në një rekord prej më shumë se 30.000 kopjesh të shitura.

Me fokusin te historia dhe rimarrja e personazheve, të cilët përmes penës së tij çmitizohen, zbërthehen apo satirizohen, Blushi përpiket – përmes një qasjeje alternative letrare – të kuptojë, sipas imagjinatës dhe leximit të tij historik, rrënjën e së keqes shqiptare.

Me botuesin e tij **UET PRESS**, sjell tituj po aq kontroversë sa romani i parë.

Në romanin *Shqipëria* – i cili u shit në rreth 17.000 kopje – ai imagjinoi një Lekë Dukagjin që krijonte Shqipërinë e tij eksperimentale me 100 fëmijë.

Një gjenezë “alla shqiptare”, që ndërthuret enkas me projektin komunist të diktatorit Hoxha – gjithashtu personazh i ripropozuar në këtë libër – si një prej fëmijëve.

Otello i tragjedisë shekspiriane, në fan-

tazinë e Blushit, bëhet *Arapi i Vlorës*, i cili u botua fillimisht nga Toena më 2009 dhe u ribotua nga UET PRESS më vonë. Ngjarjet shtrihen në vitet 1300–1400 dhe zhvillohen në dy qendra urbane të njohura të kohës, në Venedik dhe në Vlorë, marrëdhëniet politike e tregtare midis të cilave ishin mjaft intensive për periudhën. Blushi rreket që në të gjithë romanet e tij të ruajë një sfond historik, real.

Romani është një metaforë për historinë shqiptare, përballjen e saj të përhershme me pushtuesit, me fenë dhe me vetveten. Nga të dhënat e shtëpisë botuese UET PRESS, ky roman shiti rreth 6 mijë kopje.

Blushi vazhdoi të ishte protagonist edhe kur vendosi të sillte romane që nuk gjurmonin figura të së shkuarës, por i ngjanin realitetit – përmes groteskut therës në rastin e *Kandidati*, ku zgjedhjet i fiton një kandidat i vdekur, apo në *KM*. I pari arriti deri në 12 mijë kopje të shitura, ndërsa *KM 11* mijë kopje të tilla, sipas të dhënave të **UET PRESS**.

Në rastin e këtij të fundit kishte bërë përpjekjen e parë letrare për t’i çuar ngjarjet në të ardhmen.

Romani *KM* u botua më 2016-n, kur Blushi ndahej nga Partia Socialiste dhe krijonte “LIBRA”-n, partinë e tij politike, ndërsa ngjarjet rrëfohen nga viti 2020.

Pas largimit nga **UET PRESS**, Blushi botoi librin me portrete *41 sekrete* me shtëpinë botuese “Pegi”, me të cilën do të sillte edhe dy romane bestseller: *Komploti* (në vjeshtën e 2023-s) dhe, një vit më vonë, pak para Panairit të 27-të të Librit,

romanin *Parajsa Artificiale*.

Në *Komploti*, ngjarjet janë vendosur në vitin 2044, në një të ardhme distopike ku shqiptarët i tremb një ministër i importuar nga Lindja e Mesme dhe një shtet me një milion banorë, ku nuk mungojnë tezat e autorit ndaj islamit.

Idetë që ravijëzojnë këtë fiksjon letrar, ai i kishte trajtuar si ese dhjetë vjet më parë në librin *Hëna e Shqipërisë*.

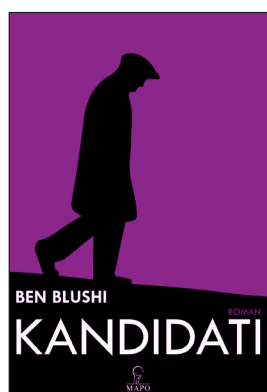
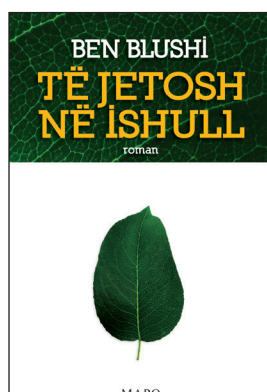
Në Panairin e Librit, në vjeshtën e 2023-s, që shënon ndoshta edhe kulmin e shitjeve të një produkti pak të kërkuar në treg si libri, *Komploti* u shpall libri më i shitur i asaj jave, me afro 2.500 kopje. Sipas botueses Loreta Berhami, Blushi është ndër autorët shqiptarë më të shitur të shtëpisë botuese “Pegi”, duke shënuar një numër të lartë shitjesh gjatë panairit. Tre librat e fundit të tij kanë shitur gjithsej rreth 9.000 kopje, duke kulmuar me *Komploti* (5.000 kopje), *41 sekrete* (2.000 kopje) dhe *Parajsa Artificiale* (2.000 kopje).

Por nuk ishte hera e parë që një roman i Blushit – tashmë autor i disa titujve – të shpallej si më i shituri në një ngjarje si Panairi i Librit.

Romani *Kryeministri* u rendit nga organizatorët e Panairit të 19-të të Librit si një nga librat më të shitur gjatë ditëve të panairit, me 4.000 kopje.

Një vit më herët, më 2015-n, më i shituri i panairit ishte shpallur *Kandidati* me 3.500 kopje.

Sipas Teodor Mishës, themeluesit të librarisë “Adriion”, nga më të mëdhatë në vend, në dhjetë apo pesë vitet e fundit, Ben Blushi renditet mes më të shiturve.

Në një listë me autorët më të shitur pas viteve '90, libraria "Adrion" e rendit Ben Blushin si të pestin më të shitur, pas emrave si Kadare, Agolli, Kongoli dhe Bashkim Shehu.

Mes romaneve të tij më të shitur kryeson *Komploti*, i ndjekur nga *41 sekrete* dhe *Parajsja Artificiale*.

Sipas librarisë online "Shtëpia e Librit", romani *Shqipëria* i Ben Blushit renditet ndër bestseller-ët pas vitit 2010, në vendin e 48-të, ndërsa në pesëshen më të shitur tri vendet e para i zënë librat e Kadaresë (*Prilli i thyer*, *Darka e gabuar* dhe *Pallati i ëndrrave*).

Në vend të dytë renditet *Enver Hoxha* i Blendi Fevziut, ndërsa më i shituri është klasiku *Tregime të moçme shqiptare* i Mitrush Kutelit.

Kur në listat e ngushta të platformave online sheh të renditur mes autorëve bestseller emra si ai i shkrimtarit Ismail Kadare

– i kremtuar për letërsinë e tij, i nderuar me shumë çmime prestigjioze ndërkom-bëtare dhe kandidat i përherëshëm i shqiptarëve për Nobelin e Letërsisë – duket se dikotomia mes suksesit komercial dhe atij të ndikimit në shoqëri zhbëhet.

Kufiri, mendojnë disa, është zbehur. Shkrimtarë si Margaret Atwood, Haruki Murakami, Elena Ferrante apo Orhan Pamuk arrijnë njëherazi sukses komercial dhe vlerë letrare.

Në këtë pikë, librat e Ben Blushit nuk kanë njohur vetëm sukses komercial, duke e bërë atë një prej autorëve – ose më ngushtësisht, romancierëve bestseller – të tranzicionit.

Ai u shpall autori më i mirë i vitit në Pannairin e Librit të vitit 2009 me romanin *Otello*, *Arap* i *Vlorës*.

Disa vjet më vonë, më 2014, Blushi fitoi **Çmimin European të Letërsisë** me *Otello*-n e tij, ku sa rishpik personazhet shek-

spirianë, aq edhe na prezanton me personazhe historike si Balsha II apo Komita Muzaka.

Librat e tij nuk kanë kaluar vetëm në termat e shitjeve.

Pothuaj asnjëherë media – jo vetëm ajo kulturore – apo opinionin publik nuk ka qëndruar indiferent ndaj romaneve të Blushit, të cilat disa i kanë cilësuar edhe si fenomen në letërsinë shqiptare. Qoftë tema e ndjeshme e religjioneve, veçanërisht ajo e islamit, distopitë si të *Komploti*, satirat politike si të *Kandidati*, apo rimarrja e personazheve historike dhe loja me ta në trillin letrar, e bëjnë Ben Blushin të jetë në qendër të vëmendjes sapo boton një libër të ri.

E njëjta ndodhi edhe vitin e kaluar me romanin *Parajsja Artificiale* – një roman ku ndërthuren historia, luftërat tradicionale dhe konfliktet kibernetike, fetë dhe inteligjenca artificiale.

Edhe në këtë roman, ku sa satirizon me personazhe aktualë e historikë, aq edhe përpiqet të ndërtojë një skenar distopik, autori ofron edhe një të ardhme utopike – ndryshe nga ata që e shohin të ardhmen e njerëzimit të rrezikuar nga inteligjenca artificiale.

Ai shkon deri aty sa, përmes teknikës së metanarrativës apo metafiksionit, luan me veten, duke u shfaqur si alter egoja e trilluar Simon Shuteri – tashmë protagonist në tre prej romaneve të tij – dhe njëkohësisht duke e bërë personazh autorin e librit, Ben Blushi, si edhe të përdorë edhe nofken "profeti", me të cilën e kanë pagëzuar disa me ironi.

Në debatin mes letërsisë së mirë dhe asaj bestseller, Ben Blushi do të qëndrojë gjithnjë në mes – një emër që premtan të trazojë ujërat me çdo vepër të re dhe që nuk lë indiferent thujse askënd, qofshin simpatizantë apo kundërshtarë të zellshëm të letërsisë apo të ideve që ai shpërndan përmes saj.

Siç i quan vetë ai, ata janë "ushtarët e tij prej balte", me të cilët luan dhe i vendos në beteja të ndryshme të imagjinatës së tij letrare.

ENIRD MALILE DHE ABSURDI I NJERIUT TË ZAKONSHËM

Në vend që të ofrojë përgjigje, “Planeti Leshtor” i Enird Maliles hap dritare të reja mbi vetë qenien dhe kuptimin e saj. Lexuesi ndihet si autori i kësaj përmbledhjeje dhe si personazh i saj – i hedhur brenda absurdit të përditshëm, duke përjetuar çdo fiksim, humbje dhe zbrazëti, por edhe humorin, dashurinë dhe intimitetin që jeta i ofron

- Çfarë po diskutojmë tamam? - ia ktheu ajo pak e indinjuar.
- Çështjen e leshit, - iu gjegj menjëherë.
- Ai është kudo, apo jo?!
- Po është. Shumë gjëra janë.
- Fqinji ynë vdiq dje në mbrëmje.
- Po, e mora vesh kur po ngjitesha.
- E njihja.
- E di, edhe unë.
- E njihja prej vitesh, kam studiuar bashkë me djalin e tij.
- Njeri babaxhan, - tha ajo.
- Po. Dhe me shumë qime në fytyrë.
- Ç’të ka kapur me këtë punë?
- Kot ashtu.
- Sidoqoftë është e vërtetë, - vazhdoi ai.
- Nuk e di nëse vdekja e ka gjetur të parruar.
- A rruhen të vdekurit?
- Nuk jam i sigurt. Unë do të preferoja të më rruanin.
- Ç’ne kështu? Ti rruhesh rrallë.
- Në jetë po. I vdekur është tjetër gjë.
- E pse kështu?
- Nuk e di, do të doja që të tjerët të më shihnin pa ndërmjetësinë e qimeve. Ashtu siç kam lindur...
- Ky dialog i thjeshtë, por absurd, që hap

një nga tregimet e Enird Maliles në vëllimin “Planeti Leshtor” e zhyt lexuesin në një atmosferë të çuditshme, që kujton romanin *Oh* të Anton Pashkut (1971), veprën që e futi letërsinë shqipe në territorin e romanit modern dhe introspektiv psikologjik.

Si Pashku dikur, Malile krijon një botë ku absurdi nuk është koncept abstrakt, por pjesë e përditshmërisë.

Enird Malile është një nga përfaqësuesit më interesantë të brezit të ri të shkrimtarëve shqiptarë. Ai është autor tregimesh të shkurtra ku ndërthuren detajet e të përditshmes me absurditetin dhe filozofinë, duke krijuar një narracion që shkon përtej realitetit të dukshëm. Proza e tij, e qetë por njëkohësisht e mprehtë, zbulon të fshehtat që jetojnë nën sipërfaqen e ngjarjeve të zakonshme dhe i jep lexuesit një ndjesi të thellë introspektive.

Stili i Maliles është i dallueshëm për tonin e tij urban dhe nuancat ekzistencialiste, ku ndihen qartë formimi dhe përvoja e tij si psikolog. Prej vitesh, ai punon si psikolog klinik dhe i zhvillimit, profesion i cili ka ndikuar në ndërtimin e personazheve dhe situatave letrare, duke u dhënë një dimension psikologjik dhe njerëzor të veçantë.

Libri i tij i parë, *Planeti leshtor*, përfaqëson hyrjen e tij në botën e botimeve dhe u prit me interes për originalitetin e tematikës dhe forcën shprehëse të gjuhës. Në vitin 2025, ai u rendit finalist i Çmimit Letrar Kadare, një nga vlerësimet më prestigjioze në letërsinë shqipe, duke e konsoliduar si një zë të rëndësishëm të skenës letrare.

Krijimtaria e Enird Maliles reflekton shpirtin e një brezi autorësh që eksplorojnë jetën urbane, ekzistencën dhe përplasjen mes botës së jashtme dhe asaj të brendshme, duke sjellë një përvojë letrare moderne, të guximshme dhe filozofikisht të ngjeshur për lexuesin shqiptar

Tradita ekzistencialiste – me Jean-Paul Sartre, Albert Camus, dhe deri tek Dosto-

evsky si pararendës – vendosi në qendër individin e zakonshëm: studentë, punonjës zyrash, njerëz të përditshëm që përballen me lirinë, kotësinë dhe absurditetin. Ashtu si Mërsoi i Camus-it tek I Huaji, këta individë thyejnë pritshmëritë e lexuesit, duke treguar se kriza më e madhe nuk lind nga epikat, por nga përditshmëria. Edhe tek Malile hasim të njëjtën figurë: individë të zakonshëm, shpesh të fiksuar, të brishtë, të thjeshtë, por që jetojnë në gjendje të vazhdueshme ankthi dhe përplasjeje me vetveten.

Pas ekzistencialistëve, letërsia postmoderne trashëgoi dyshimin ndaj “rrëfimeve të mëdha” (termini i Lyotard-it). Në vend të heroit epik, dolën figura fragmentare, të shpërndara në botën e konsumit, burokracisë dhe teknologjisë. Personazhet e Thomas Pynchon-it, Don DeLillo-s, Samuel Beckett-it apo Italo Calvino-s nuk janë heronj; janë qenie të zakonshme, të hutuar, shpesh qesharake, që përpiqen të gjejnë kuptim në një botë të tejmbushur me informacion dhe absurditete.

Malile e vazhdon këtë traditë.

Personazhet e tij – një burrë që përballlet me plakjen në *Pasqyra*, një i ri i mbërthyer pas komenteve online tek *Komentuesi*, një burokrat i lodhur në *E njëjta gjë* – nuk kanë kurrfarë madhështie.

Janë njerëz të zakonshëm, të hedhur nga përditshmëria në absurditetet pa rrugëdalje.

Dialogu hyrës, është i thjeshtë, por menjëherë shkund lexuesin. Fjalët e thjeshta e zhytin në një atmosferë që nuk është vetëm ironike, por edhe tronditëse.

Malile duket sikur shkon në gjurmët e ekzistencialistëve dhe postmodernistëve por e shtyn prozën e tij edhe më tej: ai nuk përpriqet të shpjegojë absurditetin, as të luftojë me të; thjesht e vendos personazhin brenda tij dhe e le të jetojë brenda absurditeteve.

Psikologjia e personazheve është e dukshme: obsesivë, kompulsivë, viktimatë varësive, mizantropë, të mbërthyer nga fiksime të vogla, ndjenja faji dhe rituale të

përditshme, që duket se e robotizojnë qenien njerëzore. Janë individë që lexuesi mund t'i njohë përditë, por që mbartin çarje të brendshme, zbrazëti dhe ankth. Kjo e bën prozën e Maliles urbane, por edhe universale.

Stili është lakonik dhe i thjeshtë, pa zbukurime të panevojshme. Është fragmentar, si të shikosh një mozaik jete urbane: ai nuk moralizon, thjesht vendos para lexuesit një copë jete, një situatë të zakonshme që papritur bëhet e pazakontë. Kjo është forca e tij: të bëjë lexuesin pjesë të absurdit.

Temat që trajton janë të njohura dhe të shumta: plakja dhe imazhi për veten (*Pasqyra*), vetmia dhe izolimi (*Orfelinët*), hipokrizia e institucioneve fetare (*Hirësi*) apo ngritja e kulteve të reja në epokën e Inteligjencës Artificiale (*Në Linjë*), robotizimi i punës moderne ku personazhet vejnë si sizifë të zyrave (*Solidariteti, E njëjta gjë, Mbledhja*), varësia nga teknologjia dhe rrjetet sociale (*Komentuesi*), që prekin temën e madhe të vetmisë dhe zhveshjes nga njerëzorja të individit, që në thelb është kafshë sociale.

Ai hyn në thellësi të varësive moderne, duke i parë jo si fenomene të jashtme, por si mekanizma psikologjikë që gërryejnë individin.

Nuk ndalet vetëm te absurdi i përditshëm: tregimet e tij evokojnë tragjedi historike – emigracioni shqiptar në det të hapur, pushkatimet politike – por pa patetikë apo nostalgji.

Këto janë pjesë e të njëjtit absurditet ku njeriu nuk ka rrugëdalje.

Megjithatë, brenda kësaj bote të thyer ka edhe humor, dashuri dhe intimitet.

Tek tregime si *Pse s'ma vari macja e fqinjës* apo *Vendtakimi*, absurdi merr ngjyra llozjare, erotike, por gjithmonë me një hije vetmie dhe zbrazëti.

Në *Kthimi* dhe *Një ditë do të ndodhë*, njeriu përballlet me humbjen dhe plakjen, duke e bërë lexuesin të ndiejë kotësinë e jetës. Por Malile shpërfaq gjithashtu momente që të bëjnë të kuptosh se ia vlen të jetojë absurdi.

Lexuesi nuk gjen heronj te *Planeti Leshtor*. Nuk ka kuptime të mëdha apo përgjigje të prera. Ajo që gjen është përjetimi i drejtpërdrejtë i absurdit: në ritualet e vogla, marrëdhëniet e çuditshme, fiksime dhe humbjet e njeriut modern.

Malile i sjell këto figura në një kontekst shqiptar, por i zhvesh nga folklorikja dhe i kthen në universale.

Ai nuk sheh absurditetin si një enigmë për t'u zgjidhur, por si një kusht natyror të jetës. Dhe kjo e bën letërsinë e tij jo vetëm të lexueshme, por edhe të afërt me çdo njeri që ka ndier zbrazëtinë e përditshmërisë.

Në fund, tregimet e Maliles dëshmojnë se heroi modern nuk është hero: është njeriu i zakonshëm, në apartamentin e tij, në zyrë, në kafene, në linjë. Dhe është pikërisht aty, brenda zakonshmërisë së mbushur me absurditet, ku letërsia e tij gjen kuptimin.

Dhe ndoshta pjesa më e veçantë e leximit të tij është kjo: secili nga ne, ndërsa lexon këto tregime, ndihet si autori i kësaj përmbledhjeje dhe si personazh i saj – i hedhur brenda absurdit të përditshëm, duke përjetuar çdo fiksim, humbje dhe zbrazëti, por edhe humorin, dashurinë dhe intimitetin që jeta i ofron.

E ashtuquajtura ADN letrare e Enird Maliles shfaqet qartë në këtë vepër: një stil i mprehtë dhe njëkohësisht i brishtë, ku detajet më të vogla – një korridor i errët, një cigare e harruar në ballkon, një mace e paarritshme – mbartin domethënie të thella filozofike.

Planeti Leshtor është një libër ku e zakonshmja shndërrohet në metaforë dhe ku çdo çast i vogël përfaqëson një univers të tërë ndjesish.

Një thirrje për ta parë jetën ndryshe

Planeti Leshtor nuk është vetëm një vepër letrare, por një udhëzues i heshtur për të menduar më thellë mbi njeriun dhe shoqërinë. Ky është edhe mesazhi më i fortë i artit: fuqia për të shkundur përfytyrimet tona, përtej gjuhës, kulturës apo ndarjeve të tjera.

Vepra e parë që ka lexuar, e fundit që ka në duar, personazhet më të arrira nga pena e tij, ata që pret t'i gdhendë në të ardhmen, autorët më të nënvlerësuar e më të mbivlerësuarit, proza më e fuqishme shqipe, shkrimtarët e mëdhenj që ka pasur model... si edhe ca mendime mbi antologjitë e letërsisë shqipe

GANI MEHMETAJ

Janë disa vepra që do t'i hiqja nga Antologjia e letërsisë shqipe

1. Cila ka qenë vepra e parë që keni lexuar nga letërsia shqipe dhe ç'përsh-tytje ju ka lënë?

Nga ajo që mbaj në mend është "Lugjet e verdha" të shkrimtarit për fëmijë Rexhep Hoxha. Një përrallë interesante dhe me imagjinatë. Më kujtohet se më mbante pezull, me padurim e lexoja duke i ndjekur ngjarjet dhe bëmat e personazheve.

2. Po vepra e fundit që keni lexuar nga letërsia shqipe dhe çfarë shijeje ju la në lexim?

Fatos Kongoli me romanin "Gjemia e mbytur" ka një qasje interesante që herë më duket si ballo e fantazmave, herë si përftim i së kaluarës së errët të Shqipërisë. Çfarë përshtypje më la? E lexova dhe pastaj i thashë vetes: më mirë të mos e kisha lex-

uar! Por prapë do ta lexoja. "Gjemia e mbytur" është ndryshe nga sa kam lexuar nga autorë shqiptarë. Të shijon dhe të shtie në përsiatje.

3. Kush është, sipas jush, autori i mbivlerësuar i letërsisë shqipe dhe si e shpjegoni?

Është shkruar më së shumti për Ismail Kadarenë, por ai edhe më tutje është njëshi. Në të kaluarën më ka penguar një përpjekje për të nxjerrë tre autorë shqiptarë më të suksesshëm. Sikur donin t'i barazonin: Ismail Kadarenë, Dritëro Agolli dhe Fatos Arapin. Secili prej tyre e kishte vendin e veçantë në letërsi, por ishin të ndryshëm me stil, tema, llojin e letërsisë dhe mënyrën e rrëfimit. Pastaj edhe shkalla e popullaritetit nuk ishte e njëjtë. I

kanë barazuar, ndërsa nuk ishin të barabartë.

Ndërkaq, i kanë mbivlerësuar jo një por disa shkrimtarë, që sot nuk lënë gjurmë në letërsinë shqipe. Është bërë zhurmë e madhe për ta, por kritika nuk i ndihmoi të mbeten në sipërfaqe. "Shumë zhurmë për asgjë", më duket se e ka titullin një roman. Kështu ishte për disa autorë. Koha i shleu. Në të njëjtën mënyrë pas viteve të nëntëdhjetë i nxorën disa shkrimtarë "disidentë" që nuk ishin të tillë, sepse pushteti i atëherëshëm nuk lejonte disidencë, i vriste a i burgoste. Në emër të disidentizmit i bënë yje, ndërsa nuk kishin vlera.

4. Po autori i nënvlerësuar nga letërsia shqipe?

Azem Shkreli me tregimet "Sytë e Evës"

dhe romanin “Karvani i bardhë”, të shkruara para më shumë se pesëdhjetë vjetësh. Të dy prozat janë shkruar në gegnishte. Romanin “Karvani i bardhë” e ka shkruar në moshën 17-vjeçare. Autori e zgjeroi në fund të viteve Nëntëdhjetë. Mua më shijoi edhe me plotësime. Do ta vija në kreun e letërsisë shqipe, edhe pse nuk e përjetoja njëjtë si versionin e parë, që ka lënë gjurmë.

Janë edhe tregimet e Anton Pashkut, po ashtu të shkruara në gegnishte, që më duken shumë të mira. Pashku e ka një prozë të veçantë, pak të mbyllur por ndryshe nga autorë të tjerë.

5. Kë, prej personazheve që keni krijuar, e shihni më të realizuarin?

Më duket se është kolonia Milena nga romani “Muri i heshtjes” e dashuruar në shqiptarin vendës, por që ka një dramë të fuqishme. Nuk e ka fundin tragjik të Xhullietës e as të Ofelisë, por ka një fatkeqësi tronditëse që ia shkaktojnë njerëzit e kombit të saj.

Do ta veçoja edhe personazhin, Daorsi nga romani “Kalorësit e Dardanisë”, një figurë e veçantë e një kohe që lufton dhe vritet për një ideal. Ai do të bëhej hero që mbahet në mend për një kohë të gjatë po të bëhej film, sepse e kam menduar film-spektakël. E dua atë figurë.

6. A ka ndonjë personazh që nuk këni mundur ta krijoni?

Është një tip i vajzës a gruas së veçantë nga novela “Raporti i Mitro Agait”, joshëse dhe e misterhme që jam përpjekur ta krijoj, por nuk kam arritur për shumë arsye. Më ikte portreti i saj, në veçanti më ikte karakteri dhe sharmi i brendshëm që e bëjnë të veçantë. Do ta plotësoj në versionin e ri, që e kam në plan krijues. Do të më mbetet peng po nuk e bëra një figurë të veçantë të femrës, ndryshe nga klishtët që jemi mësuar të lexojmë.

7. Kush është heroi apo personazhi që adhuroni nga letërsia shqipe dhe pse?

Nuk e kam ndonjë hero të veçantë.

8. Po personazhi që e urreni më shumë nga letërsia shqipe?

Prapë nuk kam ndonjë përgjigje konkrete. I solla nëpër kokë disa figura, por nuk më kishte mbetur asnjë fije urrejtje për asnjërin prej tyre.

9. Cilën vepër, nga Antologjia e letërsisë Shqipe, e vlerësoni si më të mirën dhe pse?

“E madhe është gjëma e mëkatit” e Mitrush Kutelit është proza më e fuqishme në letërsinë shqipe. Është e veçantë dhe

emocionuese, dramatike, ka pasurinë gjuhësore dhe ka stil. Nuk e di sa e ka veçuar kritika letrare, sepse nuk i kam lexuar, por është prozë që të trondit me dramaticitetin dhe me stilin. Ka figura, atmosferë dhe narracion që është pothuajse skenar i gatshëm për film. Mëkat që asnjë kinest shqiptar nuk e ka provokuar kjo prozë perlë.

Kuteli e ka edhe një prozë tjetër të mirë “Vjeshta e Xheladin beut”. E di që në vitin 1980 kjo novelë është bërë skenar filmi në TV Prishtinë, por pastaj për shkak të rrethanave të caktuara nuk u bë film. Por do t’i hyja në hak edhe romanit “Ulku dhe Uilli” të Vath Koreshit. Një roman që vonë e kam lexuar me këshillën e mirë të mikut tim Ermir Nika. Do ta fusja në kreun e librave të mirë të letërsisë shqipe.

Cilën vepër do ta hiqnit nga Antologjia e Letërsisë Shqipe?

Janë disa vepra që do t’i hiqja nga Antologjia e letërsisë shqipe, a nga planet e shkollave fillore e të mesme. Janë vepra të mërzitshme, nuk thonë asgjë, nuk kanë vlera letrare artistike, por janë krijuar kaste që i riciklojnë të njëjtët autorë dhe të njëjtat vepra. Kur më treguan para disa vjetësh studentët e mi nga Akademia e Filmit për këto “imponime” më dëshpëruan. Meqë secili student i regjisë së filmit ka obligim të lexojë sa më shumë letërsi shqipe, në mënyrë që të vjelë tema e subjekte për film, u thash ta ndjekin shijen e tyre e jo atë të kritikës zyrtare, apo imponimet e akademive.

Përtej të qenit vetja, kujt prej shkrimtarëve botërorë do të kishit dashur t’i ngjani?

Ernest Heminguejin dhe Erih Maria Remarkun i kisha model, por jo mësues të shkrimit. Pastaj Gabriel Garsia Markezi më mrekullonte me prozën e tij. Heminguej e Markezi kishin qenë edhe gazetarë, kishin bërë një jetë dinamike nëpër vende të ndryshme.

